

Štefánik objavujúci sa na fejsbúkových obrázkoch vedľa Tisa, Tuku alebo Hlinku, ktoré zdieľajú súčasní slovenskí nacionalisti, je historický nezmysel.

Doba čítania: 30 minút

Nechce sa ti to čítať? Vypočuj si článok ako podcast:

Kvôli Masarykovi odišiel z domu

Prvého apríla 1899 sa v lese neďaleko obce Polná našlo telo nezvestnej Anežky Hrůzovej. Niekoľko ju udrel zo zadu do hlavy a podrezal jej hrdlo. Podľa pitevnej správy zomrela na vykrvácanie, ale množstvo krvi na mieste činu nezodpovedalo tomu, koľko jej musela stratiť. Z vraždy bol obvinený miestny tulák a žobrák Leopold Hilsner. Aj keď dôkazy proti nemu boli iba nepriame, medzi ľuďmi vypukla hystéria. Pretože Hilsner bol žid. A presne v období Anežkynej vraždy židia slávil sviatok Pesach. Mladé dievča sa teda malo stať obeťou rituálnej vraždy.

Tento prípad sa do dejín Rakúsko-Uhorska zapíše pod názvom „Hilsneriáda“ a profesorovi Masarykovi takmer zničí kariéru. Keď k nemu príde jeden z jeho bývalých žiakov z Viedne a požiadá ho o stanovisko k prípadu, Masaryk teóriu o rituálnej vražde spochybní. Jeho vyjadrenie sa ocitne v novinách „Neue Freie Presse“. A Masarykovi sa začne peklo na zemi.

„Vídenští antisemité poštváli
český nacionální a klerikální tisk,
začali tlouci do mne – nu musel
jsem se bránit; když už jsem řekl
A, řekl jsem i B a C. Musel jsem k
tomu študovat kriminalistiku i
fyziologii; o tom všem jsem

tenkrát dal veřejnosti podrobnější zprávu. Zajel jsem i do Polné, abych si prohlédl místo zločinu a jeho okolí.“

Tomáš Garrigue Masaryk

Spomína si Masaryk na „Hilsneriádu“ v Hovoroch s Karlom Čapkom.

Jeho argumentácia bola nepriestrelná. Hilsnerov pôvodný rozsudok bol zrušený a ďalším súdom opäť potvrdený. Motív vraždy však už nebol náboženský, ale sexuálny. Hoci Anežka nebola znásilnená a Hilsner netrpel sexuálnou deviáciou. Cisár František Jozef nakoniec obvinenému udelil milosť a bol odsúdený na doživotie. Ďalšiu milosť mu v roku 1918 udelil aj cisár Karol I. Takže po 18 rokoch sa ocitol na slobode.

Vráťme sa však späť do roku 1900.

Verejnosť stojí proti Masarykovi. Obviňujú ho, že je platený židovskými organizáciami a dokonca pre neho žiadajú trest smrti, rovnako ako pre Hilsnera. Študenti na neho kričia počas prednášok, demonštrujú pod oknami jeho domu. Šikane sa nevyhnú ani Masarykove deti.

V Prahe vládne hystéria, ktorej - zdá sa - podľahli úplne všetci. Všetci, až na jedného chudobného slovenského študenta. Jeho meno je Milan Štefánik. Koncom 19. storočia nie je jeho meno ničím zvláštne a ktovie, či profesor Masaryk vôbec tuší o jeho existencii. Rozhodne však netuší, že o 18 rokov neskôr mu tento nenápadný študentík vybuduje stotisícovú armádu legionárov.

„Minulého týdne byl u mne technik pražský Štefánik z Košarísk v nitranské stolici, syn evangelicko-augsburského vyznání faráře. Musel opustit dům otcovský pro stále nadávky a urážky svého otce proto, že se hlási k Hlasu a že zastával antirituální stanovisko v polenském případě.“

Vavro šrobár

Napísal v októbri 1900 Vavro Šrobár profesorovi Masarykovi. Tu niekde sa cesty budúcich zakladateľov Československa pretli po prvý krát.

Milan sa pohádke s otcom pobral k staršiemu bratovi Igorovi do Liptovského Mikuláša. Ale ten ho vyhodil rovnako ako otec. Meno Igora Štefánika si zapamätajte, ešte o ňom bude reč. Milan Štefánik nakoniec našiel útočisko v Ružomberku u priateľa Vavra Šrobára a jeho rodiny. Po skončení prázdnin sa znova vrátil do Prahy a prestúpil na filozofickú fakultu, kde prednášal profesor Masaryk.

Aj keď sa Masarykovi zdalo, že v roku 1900 je vďaka Hilsnerovi jeho kariéra v háji, opak bol pravdou.

„Za války jsem pochopil, k čemu to také bylo dobré; světový tisk je zčásti řízen nebo financován od Židů; znali mne z Hilsnerovy aféry a teď se odvděčili tím, že psali o naší věci sympaticky nebo aspoň slušně. Politicky nám to hodně pomohlo.“

Tomáš Garrigue Masaryk

Povedal spisovateľovi Karlovi Čapkovi.

Karikatúra T. G. Masaryka počas Hilsneriády

Veril v jednotný národ

Koncom augusta 1916 sa Štefánikovi podarí dosiahnuť dôležitý diplomatický úspech - Kyjevský zápis. V ňom české a slovenské krajanské spolky uznávajú Československú národnú radu za vedúcu predstaviteľkú zahraničného odboja a dohodnú sa tiež na spoločnej vízii budúceho štátu.

Češi a Slováci súc si vedomí, že sú navzájom úzko spätí jak životnými záujmami tak i

kultúrou a menovite i krvnými
zväzkami, želajú si vyvinúť sa v
jednotný, politický, nedeliteľný a
slobodný národ, pod záštitou a
protekciou štvordohody.

Kyjevský zápis

Americkí Slováci však majú o spoločnom štáte inú predstavu. Pre Slovensko žiadajú úplnú autonómiu, ako to napísali už v roku 1915 v Clevelandskej dohode.

Na tomto mieste by bolo vhodné spomenúť amerických Slovákov v zahraničnom odboji. Slovenská liga - krajanská organizácia Slovákov v Amerike -, poslala do Európy dvoch zástupcov, ktorí mali zahraničnému odboju pomáhať, avšak neboli mu podriadení. Jedným z nich bol evanjelik Štefán Osuský, druhým katolík Gustáv Košík. Obaja sa najskôr stretávajú s Masarykom v Londýne. Budúci prezident o nich Benešovi píše:

Pan Košík je katolík, vydavateľ
,Katolíckého Sokola'; Fisher
kablúje, byť opatrný. Stejně píše
Voska. Zato dr. Osuského
doporučují jako pokrokového a
našeho člověka.

Tomáš Garrigue Masaryk

Osuského si teda zahraničný odboj ponecháva v Paríži, kde pracuje po boku Edvarda Beneša. Košíka posielajú do Ruska spolu so Štefánikom. Tomu však spôsobí viac škody, ako osohu. Benešovi v októbri 1916 píše:

Slováci v Moskvě strečkují, vinu
nese, a to hodně, Košík, člověk
dost prázdný a nesmírně slávy
baživý. Není zlý, ale není stálý.

Milan Rastislav Štefánik

Štefánik nakoniec Košíka spracuje a získa jeho podpis pod Kyjevský zápis. Ale kým sa vytešuje zo svojho úspechu v Bukurešti, kam si odskočí postaviť meteorologické stanice pre nového francúzskeho spojenca, Beneš píše Masarykovi:

V Americe už bijí do Košíka pro

podepsání kyjevské úmluvy, kde se mluví o ‚jednotném‘ národě.

Edvard Beneš

Protestuje aj Štefan Osuský v Paříži. Je přesvědčený, že Češi chtějí společný stát vytvořit anexií Slovenska. Benešovi s Masarykem nějaký čas potrvá, kým si opět získají jeho důvěru.

Masaryk teda nakoniec vo svojej knihe „Světová revoluce“ z roku 1925 túto epizódu v Štefánikovej kariére hodnotí negatívne.

...politicky nebyl vždy dost pohotový – Kyjevský pakt byl formulován tak, že by se například mohl vykládat jako program národnostní, ačkoli jsme stále zdůrazňovali právo historické.

Tomáš Garrigue Masaryk

Štefánik počas odovzdávania zástavy čs. vojsku v Taliansku, zdroj: Štefánik vo fotografii, 1938

Preceňovaná pomlčka

21. apríla 1918 v Ríme Milan Štefánik podpisuje najdôležitejší dokument v jeho vojensko-diplomatickej kariére – dohodu o postavení čs. légií v Taliansku. Na jej základe vznikne autonómna armáda, ktorá bude podliehať Československej národnej rade. Ide o vôbec prvé uznanie Československej národnej rady ako oficiálnej inštitúcie zastupujúcej budúci štát.

K zaujímavostiam zmluvy patrí pomlčka. V celom dokumente sa názov budúceho štátu uvádza ako „Česko-Slovensko“. Práve skutočnosť, že Štefánik podpísal dokument s pomlčkou, býva považovaná za dôkaz jeho snahy o... autonómiu Slovenska, vďaka čomu sa mal dostať do konfliktu s Masarykom a Benešom. Znie to síce vymakane, ale... □

Začnime tým, že Milan Rastislav Štefánik nebol v Taliansku sám.

8. až 11. apríla 1918 sa v Ríme konal Kongres utláčaných národov. Čechov na ňom zastupoval Edvard Beneš, Slovákov Štefan Osuský a Milan Rastislav Štefánik. Na stretnutí sa zástupci malých národov Rakúsko-Uhorska jednohlasne zhodli na lividácii monarchie.

Podľa krátkych záznamov v Benešovom súkromnom denníku je zrejmé, že so Štefánikom počas pobytu v Taliansku riešil postavenie čs. legionárov. Z Talianska odcestoval do Paríža 13. apríla 1918. Štefan Osuský však zostal. Cestoval po Taliansku a nabádal českých a slovenských zajatcov, aby vstúpili do čs. légií v Taliansku. Do Ženevy sa vrátil 3. mája 1918.

Je pravdepodobné, že Štefánikovi pri koncipovaní dokumentu pomáhal. Mal vyštudované právo a za sebou advokátsku prax v Amerike. Ak sa aj nepodieľal priamo na znení dohody, minimálne ho informoval o všetkom, čo spôsobil v Amerike medzi krajanmi Kyjevský zápis a aké národnostné problémy vyrobil Masarykovi jediným nevhodným slovom.

Samotný Masaryk s Benešom proti pomlčke medzi Českom a Slovenskom vlastne nič nemali. Masaryk vo februári 1917 písal Benešovi, ako má reagovať na Osuského obavu, že Slováci nebudú mať v plánovanom štáte rovnocenné postavenie, toto:

Máme proti jeho obviněním fakt,
že Spojenci uznali ‚Čecko-
Slováky‘ (ne: Českoslováky!),
soudě podle textu Le Matinu. To
je pro nás, ale hlavně pro
Slováky ohromný úspěch a toho
by se bez naší práce nikdy nebyli
domohli.

Tomáš Garrigue Masaryk

Pomlčku v liste Masaryk od nervov tri krát podčiarkol. □

Označenie „Tchéco-Slovaques“ teda v dobe vzniku zmluvy používali dohodové mocnosti, ako si môžeme overiť v prestížnom francúzskom denníku Le Matin z 12. januára 1917. Štefánik nepodpísal nič, čím by išiel proti Masarykovi. Práve naopak, podarilo sa mu vytvoriť zmluvu, voči ktorej americkí Slováci nemohli povedať pol slova.

V Itálii Milan je už 6 neděl. Měl tam značné úspěchy v jednání s vládou, prosadil vcelku naše stanovisko.

Edvard Beneš

Napísal Beneš Masarykovi v máji 1918.

Dôvod pre ktorý pomlčka medzi Českom a Slovenskom nakoniec vypadla, je veľmi prostý. Podľa predbežných odhadov, ktoré neskôr sčítanie ľudu potvrdilo, bolo na území budúceho Československa viac Nemcov ako Slovákov. Ak by Česi a Slováci vystupovali ako samostatné národy, Nemci by mohli - logicky - požadovať rovnaké práva ako Slováci. Preto vznikla národnosť československá, ktorá počtom prevažovala ako Nemcov, tak Maďarov.

Štefánik v Jekaterinburgu, zdroj: Štefánik vo fotografii, 1938

Na Sibíri zakázal slovenčinu

Štefánik mal dve úlohy, s ktorými na Sibír prišiel – spraviť zo sibírskych légií vojsko, ktoré bude môcť byť včlenené do francúzskej armády a toto vojsko použiť v súlade s plánmi Dohody.

Po príchode na Sibír čaká Štefánika kultúrny šok. Vojsko je demoralizované a unavené neustálym bojom bez oddychu. Miesto vojakov ho čakajú občania, ktorí majú svoje komitety. Rozkazy sa neplnia, ale sa o nich diskutuje. Veliteľ čs. vojsk v Rusku, generál Maurice Janin, Štefánikov blízky spolupracovník a priateľ píše:

Zdalo se mu, že výbory, které byly zavedeny vlivem Rusů, měly nutně za následek, že pravidelné vojsko spojenců považovalo jednotky československé za méněcenní, a to uráželo jeho národní hrdost.

Gen. Maurice Janin

A tak sa hneď pustil do „upratovania.“ V prvom organizačnom rozkaze z decembra 1918 stanovil jednotný jazyk čs. légií, ktorým sa stala... čeština. Štefánik potreboval odstrániť z vojska ruský vplyv, ale týmto krokom prakticky zakázal aj slovenčinu. Tak sa mu hneď z príchodu podarilo naštváť 7 % slovenských legionárov na Sibíri, čo znamenalo 4200 nespokojných vojakov.

Štefánikov osobný tajomník František Lakomý si na celú záležitosť spomína takto:

Sám nikdy nečinil rozdiľu medzi Čechem a Slovákom, často mluvíval o nás i Slováciích slovy: ‚My Češi‘, zahrnuje v tento pojem i Slováky jako něco

samozřejměho. Proto také, když po svém příjezdu do Jekatěrinburku vydal svůj první organizační rozkaz, napsal v něm mimo jiné, že jednacím řečí sibiřských legií je řeč česká. Nikomu nenapadlo, že by se tím mohl cítit kdokoli dotčen. Ale stalo se.

Franišek Lakomý

Slováci u Štefánika protestovali niekoľko krát a vedeli ho poriadne vytočiť. Takto si na svoj protest spomína spisovateľ a legionár Janko Jesenský:

Štefánik mal záchvat a dlho-dlho sme čakali v jeho vlaku. Nakoniec nás vpustili do salónka, v ktorom nás čakal. Dostali sme menovacie dekréty. (...) Potom vo voľnom rozhovore, keď som

generálovi pripomenul, že si Slováci žiadajú, aby im rozkazy boly čítané v slovenskej reči, povedal mi:

‚Reč vo vojsku musí byť jedna,‘ a pozrel na mňa takými ustatými, uštvanými očami, že som zamĺkol.

Janko Jesenský

Hoci Štefánik legionárom zdôrazňoval, že koná vôľu prezidenta Masaryka, nebola to tak úplne pravda. V prípade jednotného jazyka Masaryk v novembri 1918 Benešovi napísal trochu iné pokyny:

Neustanovovat češtinu jak státní jazyk (také kvůli Slovákům a možná Rusínům), to se rozumí samo sebou.

Tomáš Garrigue Masaryk

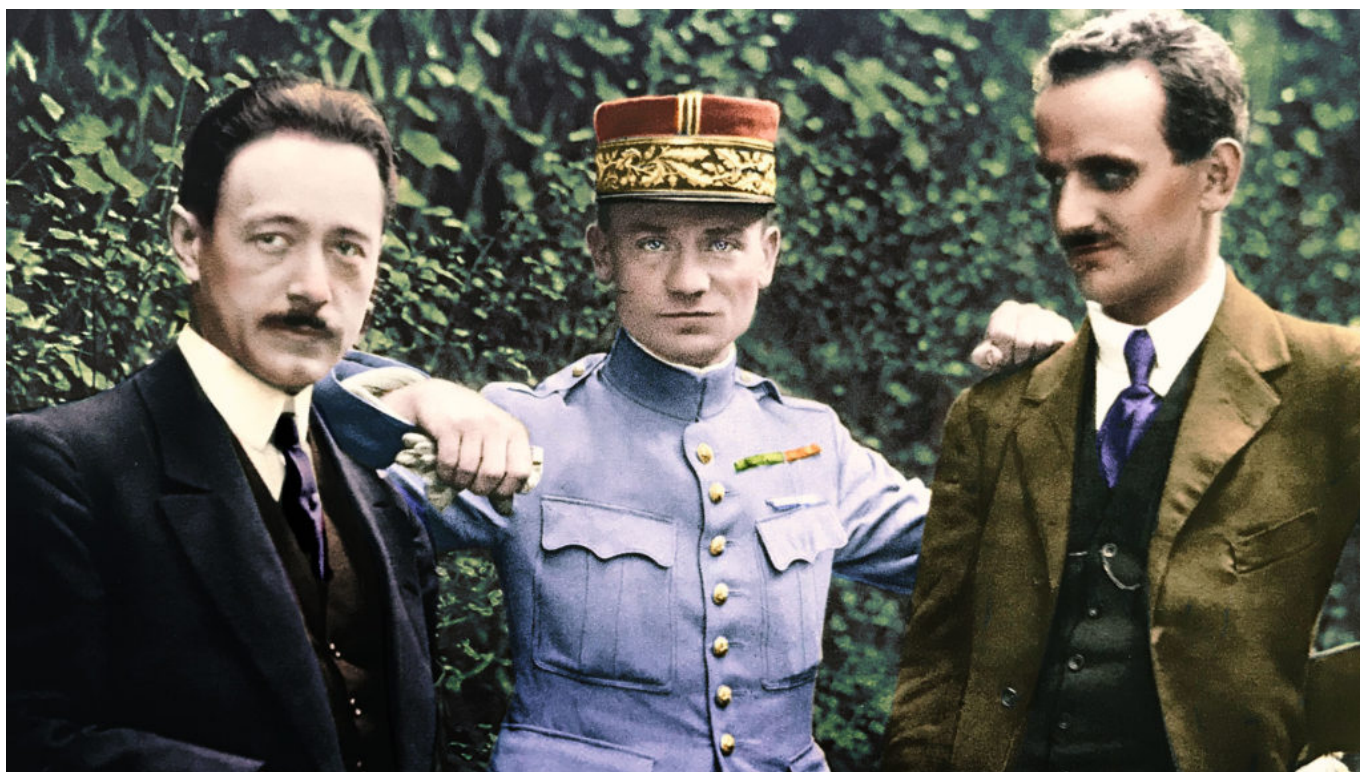
Pre prísne opatrenia, ktoré v sibírskych légiách Štefánik zaviedol si od socialistov vyslúžil prezývku „Kolčakovská diktatúra v československom vydaní.“ Pritom sám Štefánik ruského diktátora Kolčaka a jeho vládu vnímal negatívne a neveril, že povedie k nastoleniu poriadku v Rusku.

Admirála Kolčaka jsem viděl až
po návratu z fronty. Místo
diktátora jsem našel člověka
tělesně i duševně stísněného,
který se snaží mechanicky
udržeti svoji autoritu.

Milan Rastislav Štefánik

Napísal v telegrame československej vláde v Prahe koncom decembra 1918. Ako sa neskôr ukázalo, Štefánik mal pravdu. Ale to už je iný príbeh.

Strimpl, Štefánik a Markovič v roku 1918.

Z generála politik?

Legionári v Taliansku poznali úplne iného Štefánika, než legionári na Sibíri.

Vieme, že po návrate z Ruska Štefánik s Benešom riešil svoju budúcnosť, na ktorej sa nevedeli dohodnúť. Ak chcel Štefánik pôsobiť ako politik na Slovensku, nemohol si robiť nepriateľov medzi slovenskými legionármi. Uvedomil si to a začal sa konečne správať ako politik? Vyzerá to tak, že hej. A tak v Taliansku s prekvapením sledujeme úplne iného Štefánika. Štefánika, ktorému nevadí slovenčina, ani slovenský prápor.

Dojem, jaký v něm naše

nádherné prapory zanechaly, byl
nečekaný a generál nešetril
pochvaly za vykonanou práci
všem zúčastněným činitelům.
Zejména byl spokojen, když
uviděl čistě slovenský prapor,
jejž jsme postavili z tisíce
statných synů Slovače.

Jan Šeba

Spomína si Jan Šeba, generálov blízky spolupracovník v Taliansku, na rok 1919.

Podľa Šebových slov si chcel Štefánik svoje ministerstvo vojenstva nejaký čas podržať a pôsobiť na Slovensku. Plánoval si kompetencie rozdeliť s ministrom národnej obrany Klofáčom. Masaryk však pre Klofáča miesto vo vláde nevidí.

V máji 1929 si prezident takto zaspomína v rozhovore so svojou archivárkou Annou Gašparíkovou-Horákovou:

Keď som prišiel do republiky a
bol mi predložený zoznam členov
vlády, ako som sa tých ľudí
naľakal. Kramář – premiér,

Stříbrný, Soukup – vo vláde a Kľofáč – ministrom vojenstva. To bol vrchol. Anarchista a lajdák ministrom vojny vtedy, keď armáda mala takú dôležitosť. K tomu ešte tá bizarnosť, že sme mali dvoch ministrov vojny. Čo som sa našpekuloval, ako to rozriešiť.

Tomáš Garrigue Masaryk

O rok neskôr nájdeme v denníku Masarykovej archivárky podobný záznam:

Věděl jsem, že Štefánik těžko by se vpravil do každodenní práce s našimi lidmi tu doma, ale tenkrát přál jsem si jeho příchodu, abych se zbavil ministra vojenství – anarchisty Kľofáče. Stalo se jinak, umřel a nimbus dala mu

smrt.

Tomáš Garrigue Masaryk

Václava Klobáča sa prezident nakoniec zbaví v roku 1920, aj bez Štefánika. Ministrom národnej obrany, ktorý nastúpi po ňom, bude ďalší Slovák - Ivan Markovič.

M. R. Štefánik - ideál gardistu

Tohto týždňa, zasväteného pietnej spomienke tragickej smrti generála dr. M. R. Štefánika, v mohutnej bohatosti oživila pred nami legendárna postava tohto národného hrdinu slovenského, pre ktorého nebolo nemožností. Toto 20. výročie štvrtomájovej tragédie prvý raz nám predstavilo M. R. Štefánika, snivého bádateľa nadoblačných svetov i neohrozeného vojaka, v obdivuhodnej kráse ideálnosti. Áno, legendárna postava dr. M. R. Štefánika je a má byť ideálom pre nás všetkých Slovákov. Ale má byť vzorom predovšetkým nám, gardistom, ktorí cheme byť príkladom pre ostat-

Štefánik v ľudáckej tlači

Vzťah ľudákov k Štefánikovi

Noviny Hlinkovej ľudovej strany „Slovák“ viedli kampaň zameranú proti čechoslovakistom a legionárom. Pravidelne útočili na slovenských politikov spolupracujúcich s Masarykom a Benešom. Najviac to schytával Vavro Šrobár, minister pre správu Slovenska.

Hlinka sa vo februári 1922 vo svojom článku rozohňal a o čechoslovakistoch, ktorí všetci vznikli z niekdajších čitateľov a autorov Šrobárovho „Hlasu“, napísal:

A. B. Hornov:

Na B

V scernejých kamenoch
na krýdlach motýľa,
Kamenná mohyla
akoby ožila
zvonením našich srdc

Vetrami šľahaný obeli
žalobu národa:
Nebola náhoda,
osud to! — Nám ho d
Boh do rúk, osud ter

Pochmúrne temeno i
tragika dokvili,
Svätyňou mohyly
slobody vo chvíli
ozvena pomsty sa pos

Srdcia tu zvonía, trep
Zalobu národa temeno

Trnavská r
na ob

Znám, a znám ja tú drobnú prácu
pracovníkov od “Hlasu”,
“Púčikov” a “Prúdob”. Znáam jej
vrchol i korunu. Bol to humbug a
zavádzanie! Bolo to vysedávanie
v židovskom kassíne, u Vixov pri
cigarkách, čiernej káve a
billiardovom stole do pol noci.

Andrej Hlinka

Meno generála Štefánika sa však v „Slováku“ nespomínalo, hoci na „Hlase“ tiež aktívne pracoval. Snáď aj preto, že generálov brat Igor Štefánik patril k sympatizantom strany a do „Slováka“ pravidelne prispieval.

Tri roky po Štefánikovej smrti v „Slováku“ však vyšiel prepis prejavu Andreja Hlinku v Krupine, v ktorom opäť útočil na čechoslovakistov a spochybňoval aj Štefánikove aktivity počas svetovej vojny.

Kto bol na vojne? Šrobár doma

bohatnul. Hodža sedel vo Viedni. Blaho sbieral doláre, Medvecký sedel v kancelárii. Kto bojoval? Slávik, Štefánik, Ivanka?

Andrej Hlinka

Konflikt medzi „Slovákom“ a čechoslovakistami nakoniec vyeskaloval koncom mája. Skupina legionárov vtrhla do redakcie a zdemolovala ju. O niekoľko dní na to sa „Slovák“ od dehonestovania generála Štefánika dištancoval. Išlo vraj o tlačovú chybu. Dosvedčoval to práve generálov brat Igor. Áno, ten Igor, ktorý mladšieho brata v roku 1900 vykázal zo svojej fary v Liptovskom Mikuláši, pretože podporoval Masaryka. Ten Igor, ktorý podporoval kampaň proti Šrobárovi, ktorý jeho mladšieho brata nenechal nocovať na ulici. To proste nevymyslíš. □

Čo skutočne Hlinka v Krupine povedal, sa už zrejme nedozvieme. Je však jasné, že ľudáci pravidelne útočili na všetkých ľudí, s ktorými generál Štefánik spolupracoval a mal s nimi priateľský vzťah. A tiež na československé légie, ktoré počas vojny budoval.

Generála Štefánika zo štvavej propagandy ľudáci vyňali a začali z jeho osoby vytíkať politický kapitál. Štefánik sa razom stal autonomistom a bojovníkom za oslobodenie Slovenska. Nie však spod maďarského, ale spod českého jarma. Darmo jeho najbližší spolupracovníci písali novinové články o tom, že Štefánik by s autonómiou Slovenska nikdy nesúhlasil... ľudácka propaganda prežila do dnešných dní. Verím, že jej tento článok urobí raz a navždy koniec.

Štefánikov priateľ generál Maurice Janin bol oveľa stručnejší ako ja. Napísal jednoducho toto:

Byl z hloubi duše Čechoslovákem...

Gen. Maurice Janin

Zdroje

- [Clevelandská dohoda, 1916](#)
- [Odpoveď prezidentovi Wilsonovi, Le Matin 12. 1. 1917](#)
- [Andrej Hlinka o autoroch Hlasu, Slovák 18. 2. 1922](#)
- [Reč Andreja Hlinku zo zhromaždenia v Krupine, Slovák 4. 5. 1922](#)
- [Útok legionárov na redakciu Slováka, Slovenský denník, 26. 5. 1922](#)
- [Tlačová chyba, Slovák, 9. 6. 1922](#)
- [Štefániků memoriál, 1929](#)
- [Generál Maurice Janin - M. R. Štefánik, 1932](#)
- [Štefánik vo fotografii, 1938](#)
- [Štefan Osuský a Bohdan Pavlů - Štefánik, kniha prvá: spomienka a postrehy, 1938](#)
- [Josef Bartůšek - Štefánik, kniha druhá: vzpomínky, dokumenty a jiné příspěvky, 1938](#)
- [M. R. Štefánik - Ideál gardistu, 6. 5. 1939](#)
- [Anna Gašparíková-Horáková - U Masarykovcov, 1995](#)
- [Slavomír Michálek - Diplomát Štefan Osuský, 1999](#)
- [Korespondence T. G. Masaryk - Edvard Beneš 1914-1918, 2004](#)
- [Korespondence: T. G. Masaryk - slovenští veřejní činitelé, 2007](#)
- [Karel Čapek - Hovory s T. G. Masarykem, 2013](#)
- [Dagmar Hájková, Eva Kalivodová - Deníky Edvarda a Hany Benešových z období první světové války \(1915-1918\), 2013](#)

- Slovenský historický ústav v Ríme, Bolletino 1. 2014, str. 10
- Hilsneriáda (Wiki)
- Monika Holečková - Americkí Slováci a ich gramatický boj